

המנון אל הגי'א

הי'ה אֵלֵי דְבַר אֲדָנִי:

קוֹם, אִישׁ הַרִיחַ, הִנְבֵּא בְנֵי־אֵל!

ש. מִשְׁרֵי־הַחֹבֶסֶקִי

לעומת חרוז הפתיחה והפניה נחרת בזכרונך חרוז החתימה והפרידה: אני והפריטים נאום אדני! חציו הראשון של חרוז מפלא זה נראה לך בסקירה ראשונה כמין צירוף שלא כדרכו, ודוקא בשביל כך נתקע בלבך. דומה, לשון סתרים נאה לה מין פרידה כזו שיש בה מן ההבטחה היעוד כאחד. עם קריאה ראשונה חזקה עליך שלא הרהרת אחר המשורר אלא זקפת אותו מיד לזכות חופש השירה, ולא של שירת בן דורנו בלבד אלא גם של שירת הנביא הקדמון, ואף של הגבוה מעל גבוה, ששמע את הדברים מפיו: נאום אדני. ואף על פי שמן השמים הסכימו לו, חס לו לעשות כמתכונתו בשאר שיריו שאין בהם „מחזיונות הנביא“, ומכל שכן לא בשיר „מחזיונות נביא השקר“, שלא ליתן פתחון פה לומר שגם עמו דבר אדני. מתוך כך נעשה בן יחיד זה סימנו המובהק של המשורר, וכל אימת שאתה צעלה על דעתך את השר או השיר מיד מבצבץ צירוף זה לנגד עיניך כמין ציץ זהב על מצחו: אני והפריטים.

לכאורה ההפריה עיקר כאן ואילו מלת אני אינה אלא בחינת מלאי לשם תיאום המשקל והקצב. יתר על כן: הפריה השאולה מעולם הצומח ועלתה לגדולה אצל האדם עד שנעשתה שם נרדף לרביה, חוזרת כאן למקורה ושבה מן האדם אל הצמח בשני מובניה גם יחד. המשורר פורע את החוב במלואו, את הקרן ואת הרבית כאחת. גוף השיר הוא המנון אל הגי'א. מדרכם של דרי' מטה שהם נושרים אינם עיניהם אל ההרים הגבוהים והרמים. מימות עולם הרי ההר הוא סמל הטוהר, ולא לחנם נעשה משכן האלים, בניגוד לעמק העכור שהוא סמל החלאה והשפלות. זה קרוב לרקיע וזה סמוך לשאול. הנגוד הזה בולט ביותר מבחינת המוסר ה„חברתי באמנות המודרנית של ראשית המאה העשרים בתוך הדרמה המוסיקלית „טיפלנד“ (בשפל) מאת אויג'ן ד'אלבר, שהוצגה לראשונה בפרג, בשנת 1903, שבע שנים לאחר חיבור השיר שלפנינו. ומה ראה המשורר להפוך את היוצרות?

תאמר, הרי לא מלבו הוא בודה המנון זה, ולא הוא הוא ששם את דברו כפי הנביא אלא הנביא שם את דברו בפיו: קום, איש הרוח. הנבא בגי'א. הנביאים העדיפו את המדבר על הישוב, אם באשר אין שם אדם ואם באשר שרוי שם אלהים, והדעת נותנת שהוא יקר להם בשל שניהם, כדרך שמגדיר בלזק את מהותו של המדבר בזה הלשון: „הרי זה אלהים בלי בני אדם...“ ושם זה בזה תלוי. ואם המדבר כך על אחת כמה ההרים. אלא ששכנותו של ההר אל הגי'א היא שקלקלה את השורה, כלומר אל יושבי הגי'א, ובעוון האדם לקה ההר. נתקנא הננס בענק והפך את הגאה לגאוה, את הגובה לגבהות, את הרם לרום עינים ואת הנשא להתנשאות. למה לו לבן העמק לכתת את רגליו ולעלות ההרה, אם בשבתו בשפל הוא רואה עצמו רם ונשא. ודאי, לא רם ונשא על שכנו ההר, אלא על שכנו האדם, על עמיתו ורעהו, על אחיו הדל. אם הוא רם ונשא, הרי אחיו הוא עפר תחת כפות רגליו, ועם שהוא דורך עליו ועל אלפי אנשים שכמותו הרי הוא מתנשא עד פסגת ההר. הנביא רואה את יום הדין: ושח גבהות האדם ושפל רום אנשים. וכדי לעקור את הרע משרשו יצאה הגזרה על כל מרום ונשא, על ההרים הרמים והגבעות הנשאות, על ארזי הלבנון ואלוני הבשן. כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם.

אמת, הנביא לא יתרעם עליך אם תראה במליצה זו משל וסמל, אבל לא יבוא עמך בטרוניא אם תניח שאין הכתוב יוצא מידי פשוטו. ובאמת חזון נבואי זה הוא חציו משל וחציו נמשל, או כולו משל ונמשל כאחד. יש בו מיסוד ההפלגה השירית הקדומה הרואה את כל הטבע כסניף לאדם, ואת האדם כסניף לצדק ולמוסר, ואם הוא פורע מוסר עתיד הוא ליתן את הדין על גאותו ורום עיניו ודריסת רגליו, ועמו ימוגרו גם אלו, שנתקנא בהם, שגרמו לכך שלא מדעתם, כדרך שאומרים הבריות: בהדי הוצא לקי כרבא, כלומר עם עקירת הקוצים לוקה הכרוב ונתלש עמהם, בחינת אוי לרשע ואוי לשכנו. כי הגאוה הוא עיקר החטא מוכיח סופה של הנבואה: יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון. כאן אינו זקוק עוד למשל ונמשל, אלא הוא מכנה את המציאות בשמה: עמי נוגשיו מעולל ונשים משלו בו. הגאוה אינה חטא מוסרי בלבד אלא כרוך בה פשע חברתי.

המשורר המודרני תופס את המשל כנמשל ואת חזון המוסר הוא הופך לחזון הטבע. מתוך כך הוא רואה את הנבואה כקטועה וחסרה, והריחו בא להשלימה. על ההפיכה הגדולה במרומי ההרים, שהוא רואה את סיבתה בחטא המוסרי והחברתי, אף הוא מדבר במשל ומליצה:

יען וּבִיַעַן מְאַסְתֶּם הַבְּקָעוֹת,

בְּאֶשֶׁר הֵן מְדַרְסִים לְנִמְרִים וְאֲרָיוֹת,

וְרוֹעִים שֵׁם עֶרְבֵי הַבְּקָר וְצִנְהָ,

וְלִעְזָהָ כִּי קָרְאוּ, וְאֵין מִקָּם עֹנָה.

מי הם האריות והנמרים ומי הבקר והצאן אין צורך לפרש. שכל אחד מכיר בהם את ההולכים על שתיים, אף ההרים התלולים הבוקעים שמים ועטרת העבים יש להם שני פנים, גובה מכאן וגבהות מכאן. אף העונש, הפיכת משורש כל סלע נשגב וניפוץ שיניהם ופיצוץ צוקיהם דו פרצופים להם. הרי הרגבים והחצץ שיתפורזו על ידי הרוח בארבע כנפות הארץ ויהיו לבוץ ושנינה בין כל קהל הגוים מכריזים על עצמם מי הם. אף על פי כן יש רחמים בדין, וכשם שנצלזל נח ובניו ממי המבול ולוט ובנותיו מהפיכת סדום ועמורה, כך יהיה גם ביום הדין באחרית הימים:

וּמִתִּי־מַעַט הַנְּשֹׂאָר הֵם יִפְלוּ בְּקַעְתָּהּ,

וְשָׁמָּה יִנְצְלוּ בְּיוֹם עֲבָרוֹת סוֹפְתָהּ.

וכשם שנענש הדומם בעוון האדם, כך יינצל האדם בזכות הצומח, כדי שיהיה מי שיתענג על חדר הטבע. אמת, הארזים והאלונים לא ירימו את ראשם, אבל כנגד זה תדשא הארץ ושפעת ציץ תעל,

בְּשִׁפְלָהּ לְרִבְבוֹת שׁוֹשְׁנִים יִצְמְחוּ,

הַעֲמֻקִּים הַשְּׁפְלִים כְּנִצְהָ יִפְרְחוּ.

העצים הרמים לא ישאו עוד את פריהם, אבל כנגד זה יפרו וירבו השיחים הנמוכים, ולא הם בלבד אלא הגאולה תתגלה בפנים חדשות,

וְהַנְּעֻצִים וְהַנְּהַלְלוּלִים

הֵם יִשְׂאוּ אֶת פְּרִיָם, פְּרִי קֶדֶשׁ הַלְלוּלִים.

לאחר שנטרד אדם הראשון מגן העדן נתקלל האדם: בזעת אפיך תאכל לחם, ונתקללה האדמה בעבורו: וקוץ ודרדר תצמיח לך. ואילו בגן העדן שבאחרית הימים תסור הקללה מן האדמה, ואף הקוצים והדרדרים יעשו פירות: פרי יאה לנושאי אשר חיים בו.

עץ החיים שבתוך הגן הקדמון נתגלגל בירוד שבשיחים הנמוכים. אף גם תסור הקללה מן האדם, שיתכפר החטא הקדום, ולא יאכל עוד את פריו בזעת אפיו, אלא ימצא הכל מן המוכן: אני והפרייתים. מלת „אני” אינה בחינת מלאי לשם המשקל והקצב, אלא היא מוטעמת הטעמה יתירה, ובשביל כך הקדימה בראש החרוז, וסמך על הקורא שידע לקרוא כהוגן ולהשיב את הסדר על כנו:

וְהַפְרִיתִים אֲנִי נְאֻם אֲדָנָי.

והאדם לא יעמול עוד, כדרך שחזו חכמי האגדה הקדמונים את העתיד הנכסף ואמרו: עתידה ארץ-ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת. אם תשווה את השיר „מחזיונות הנביא” שנכתב בשנת תרנ"ו, שלוש שנים לאחר שירו הראשון, אל שירו „מחזיונות נביא השקר”, שנכתב כשלוש שנים אחריו, תמצא סטיה מרוח הנבואה ואף בקורת חריפה עליה, לא כתיאור אובייקטיבי של שני היריבים, אלא כהזדהות של המשורר עם נביא השקר, שהוא בעיניו נביא אמת, כמובן. הבקורת של יל"ג על הנבואה ושאיפת ברדיצ'בסקי ל„שנוי ערכין”, זה לשם גאולה לאומית וזה לשם גאולה אישית, פעלו את פעולתן בשיר זה. השיר הוא לאומי, אבל תחית הטבע כלולה בתחית הלאומיים:

צֶמַח וְצֶמַח וּפְרָחֵיו וּפְרָיו,
שֶׁבֶט וְשֶׁבֶט בְּנֵי חוֹרִים יִפְרְחוּ.

כאן אין זכר להפיכת ההרים משרשם והעצים משגשגים בהר ובעמק. ועם תחית הלב והטבע נתעוררה בלבו של המשורר הפילוסופיה הפנתיאיסטית מיסודו של אבן-גבירול ושפינוזה:

אֵילָן נֶאֱחָה, נִיר נֶאֱחָה — דְּמוֹת־צֶלְמוֹ גַם בָּם,
וְעַל כָּל הַר גְּבוּיָה יִתְעַלֵּם;
מְקוֹם בּוֹ רָגַשׁ הַחַיִּים, בְּשָׁר וְדָם,
בְּצוּמָח וּבְדוֹמָם יִתְגַּלֵּם.

בשיר זה נתן בטוי לשאיפות ולדעות שמלאו אז את הרוחות והלבבות של דור התחיה, והוא חותם:

כִּי לֹא אֵל־רוּחוֹת הוּא, — אֵלֹהֵי הַלֵּבָב,
זֶה שָׁמוֹ וְזֶה זְכָרוֹ לְעוֹלָמִים.

רוח זו נתגלגלה בפנים חדשות בשיר „חזון נביא האשרה”, שנתחבר שלושים ושלוש שנים לאחריו. הוא נכתב בארץ-ישראל „ודת העבודה” מפעמת בו:

כָּל מְקוֹם יַעֲדֵר וַיִּשְׁדֵּד — מִזְבְּחֵי,
וְאֲשֶׁר יִזְרַע וַיִּיעַר — בְּמָה לִּי.

ההמנון אל הגיא נהפך להמנון כללי אל הארץ כולה על רכסיה ועמקיה, סלעיה וטרשיה ותלמי שדה. השפלה וההר פורחים שניהם כאחד, ואין זה נבנה מחורבנו של זה. בשיר אחר שנכתב באותה שנה של השיר „מחזיונות הנביא”, ושנדפס במהדורת תרע"א מיד אחריו, חרוז שלוש פעמים החרוז:

לֹא תָמוֹת בַּת־הַשִּׁיר, לֹא תָמוֹת לְעוֹלָמֵי־עַד!

חרוז זה יהיה לנו לנחמה פורתא במות המשורר, ונחזיק בנחלתו שצוה לנו עד עולם.